

УДК 598.2:502.4(477.82)

М. Г. Білецька – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

К. А. Сологор – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Н. А. Добровольська – студентка біологічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки

Птахи лісових біоценозів Шацького національного природного парку

Роботу виконано в ВНУ ім. Лесі Українки

Проведено дослідження лісових орнітоценозів Шацького національного природного парку (ШНПП). Виявлено 89 видів птахів, серед яких перелітні становлять 64 % (57 видів), осілі – 35 % (31 вид) і кочові – 13 % (12 видів). Аналіз територіального розподілу птахів ШНПП вказує на неоднорідну біотопічну приуроченість видів. Переважна кількість їх зосереджена в листяних (38 видів) і мішаних (33 види) лісах та узліссях (25 видів), у соснових лісах – лише 13 видів.

Ключові слова: птахи, лісові біоценози, Шацький національний природний парк.

Билецкая М. Г., Сологор Е. А., Добровольская Н. А. Птицы лесных биоценозов Шацкого национального природного парка. В результате исследования лесных орнитоценозов Шацкого национального природ-

ного парку (ШНПП) виявлено 89 видів птахів, серед яких перелітні становлять 64 % (57 видів), осідлі – 35 % (31 вид), кочові – 13 % (12 видів). Аналіз територіального розподілу птахів ШНПП свідчить про неоднорідну біотопічну приуроченість видів. Значительна кількість їх зосереджена в листяних (38 видів), змішаних (33 види) лісах і на опушках (25 видів), в соснових лісах – 13 видів.

Ключевые слова: птахи, лісові біоценози, Шацький національний природний парк.

Biletska M. G., Sologor K. A., Dobrovol'ska N. A. Birds of Shatsk National Nature Park Forest Biocenosis.

During the study of Shatsk national nature park (SNNP) forest ornithocenosis were found 89 bird species (among them: migrant species – 64 % (57 species), nonmigratory – 35 % (31 species), nomadic – 13 % (12 species)). Spatial distribution of SNNP birds analysis shows heterogeneous biotopic species confinement. Significant number of them is concentrated in foliar (38 species), mixed (33 species) forests and glades (25 species), in pine forests – 13 species.

Key words: birds, forest biocenosis, Shatsk national nature park.

Постановка наукової проблеми та її значення. Систематичне вивчення орнітофауни Шацького національного природного парку (ШНПП) розпочато з часу його заснування. Наукові працівники парку та орнітологи вищих навчальних закладів із прилеглих територій значну увагу приділяють питанням екології, міграції та охорони птахів [2; 3].

На нинішній час найбільш детально дослідженими у ШНПП є водно-болотні птахи; менше вивчені лісові орнітокомплекси. Той факт, що лісові птахи національного парку є недостатньо вивченими, зумовлює необхідність більш повного обстеження лісових орнітоценозів цієї території.

Загальна площа лісового покриву Шацького національного природного парку становить 24,5 тис. га, що становить 42,4 % загальної площі парку. Ліси розподілені по території нерівномірно, проте у східній частині є суцільні великі масиви. Соснові ліси є переважною (62 %) лісовою формацією. Найпоширеніші сосняки-чорничники, які мають високий рекреаційний потенціал у сезон збору ягід. Дещо менші площі під зеленомоховими та вересовими сосновими лісами, які відзначаються особливою привабливістю та своєрідною красою. Вершини піщаних гряд укриті сосняками лишайниковими. Дубово-соснові ліси на території парку трапляються зрідка і займають близько 2 % площі.

Для понижень характерні вільхові ліси (осокові, безщитникові, кропивні, гравілатові), що невеликими ділянками трапляються по всій території парку на периферії боліт і в пониженнях серед лісових масивів на торф'янисто-глеєвих легкосуглинистих ґрунтах. Березові ліси, верескові та орлякові (16 %) – переважно вторинні за походженням угруповання, що виникли на місці корінних природних насаджень.

Різноманітність фітоценозів парку зумовлює багатство орнітофауни. Тут можна виділити орнітокомплекси соснового лісу, мішаного з перевагою сосни, мішаних лісів, де переважають окремі листяні породи, листопадних лісів (вільхового, березового) та прибережних рідколій (біля берегів озер Луки, Перемут, Чорне Мале, Чорне Велике, Довге, Кругле).

Матеріали і методи. Проаналізовано результати спостережень за птахами лісових фітоценозів на території Шацького національного природного парку, архівні матеріали наукового відділу парку та літературні дані. Для з'ясування видового різноманіття птахів користувалися стандартним маршрутним методом із фіксованою смугою завширшки 50 м (по 25 м уліво і вправо від обліковця) з подальшим перерахунком на одиницю площі [1]. Складено схему маршрутів спостережень за картами лісової таксації трьох лісництв національного парку, що охоплювали всі біотопи території дослідження.

Маршрут № 1 протяжністю близько 9 км починається від околиць Шацька, пролягає вздовж берегів озер Люцимер та Велике Чорне й охоплює біотопи мішаного, соснового, вільхового лісу та узлісся.

Маршрут № 2 (загальна довжина близько 12 км) починається біля озера Кримно, проходить через урочище Унич до озер Мошно та Пісочне і закінчується біля озера Перемут (соснові і мішані ліси).

Маршрут № 3 (загальна довжина 6 км) починається від пансіонату “Шацькі озера”, пролягає вздовж затоки Бужня через урочище Макашин і закінчується в селі Пульмо (мішаний, сосновий і вільховий ліси).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На території ШНПП у лісових фітоценозах виявлено 89 видів птахів, що належать до 11 рядів.

Найбільшою різноманітністю відзначаються горобцеподібні – 55 видів (60 %). Менш чисельними за кількістю видів є соколоподібні – 11 видів (13 %), дятлоподібні – вісім видів (11 %) і представники інших рядів, які в загальній кількості становлять 16 % (голубоподібні, совоподібні, сивкоподібні, куроподібні, лелекоподібні, зозулеподібні, дрімлюгоподібні, одудоподібні).

Аналіз територіального розподілу птахів ШНПП вказує на неоднорідну біотопічну приуроченість видів. Переважна кількість видів зосереджена в листяних (38 видів) і мішаних (33 види) лісах та узліссях (25 видів) (табл. 1). У соснових лісах трапляється лише 13 видів птахів. Зокрема, мішаним лісам віддають перевагу жовна зелена, жовна сива, берестянка звичайна, вівчарик жовтобровий, мухоловки білошия, строката та мала, вільшанка, дрозди чорний, співочий та білобровий, гаїчка-пухляк, синиця чубата, повзик, зяблик, сойка, шпак звичайний, припутень, горлиця звичайна, зозуля, одуд, слуква, кропив'янка чорноголова, яструб великий. У листяних лісах мешкають осоїд, шуліки чорний та рудий, канюк звичайний, сови вухата та сіра, дятли звичайний, середній, білоспинний та малий, вівчарики весняний та жовтобровий, золотомушка жовточуба та червоночуба, мухоловки білошия, строката та мала, соловейко східний, дрізд чорний, синиця блакитна, повзик, зяблик, костогриз, сойка, вивільга, орябок, припутень, голуби – синяк та звичайний, яструб великий. До соснових лісів приурочені: дрімлюга, жовна чорна, тинівка лісова, золотомушка жовточуба, синиця чорна, чиж, шишкар ялиновий, снігур, горихвістка, дрізд-омелюх, зміїд. Узлісь притримуються шуліка рудий, крутиголовка, жайворонок лісовий, щеврик лісовий, сорокопуди терновий та сірий, берестянка звичайна, кропив'янки рябогруда і прудка, мухоловка сіра, в'юрок, щедрик, зеленяк, щиглик, коноплянка, чечевиця, вівсянка звичайна, сорока, грак, крук, кропив'янка сіра, яструб малий, підсоколик великий.

За особливостями гніздування на досліджуваній території можна виділити такі екологічні групи птахів: наземногнізді, кронгнізді, дуплогнізді, чагарникові. Серед них переважають кронники, що становить 39 % (35 видів). Значною кількістю видів представлені і дуплогніздики – 25 видів (28 %). Менш чисельними є чагарникові 18 % (16 видів) і наземногнізді 15 % (13 видів).

Таблиця 1

Біотопічний розподіл лісових птахів ШНПП

Назва виду	Мішані ліси	Листяні ліси	Соснові ліси	Узлісся
1	2	3	4	5
Ряд Лелекоподібні – <i>Ciconiiformes</i>				
Чапля сіра (<i>Ardea cinerea</i>)		+		
Лелека чорний (<i>Ciconia nigra</i>)		+		
Ряд Соколоподібні – <i>Falconiformes</i>				
Беркут (<i>Aquila chrysaetos</i>)		+		
Зміїд (<i>Circaetus gallicus</i>)				+
Орлан-білохвіст (<i>Haliaeetus albicilla</i>)			+	
Яструб малий (<i>Accipiter nisus</i>)			+	
Підсоколик великий (<i>Falco subbuteo</i>)				+
Підорлик малий (<i>Aquila pomarina</i>)	+	+		
Яструб великий (<i>Accipiter gentilis</i>)			+	
Осоїд (<i>Pernis apivorus</i>)	+			
Шуліка чорний (<i>Milvus migrans</i>)	+			
Шуліка рудий (<i>M. milvus</i>)	+			
Канюк звичайний (<i>Buteo buteo</i>)		+		
Ряд Куроподібні – <i>Galliformes</i>				
Тетерук (<i>Lyrurus tetrix</i>)	+	+		
Орябок (<i>Tetrastes bonasia</i>)		+		
Ряд Сивкоподібні – <i>Charadriiformes</i>				
Коловодник лісовий (<i>Tringa ochropus</i>)		+		
Слуква (вальдшнеп) (<i>Scolopax rusticola</i>)	+			
Ряд Голубоподібні – <i>Columbiformes</i>				
Припутень (<i>Columba palumbus</i>)	+	+		
Голуб-синяк (<i>C. oenas</i>)		+		
Горлиця звичайна (<i>Streptopelia turtur</i>)	+	+		

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Ряд Зозулеподібні – <i>Cuculiformes</i>				
Зозуля (<i>Cuculus canorus</i>)	+	+		
Ряд Совоподібні – <i>Strigiformes</i>				
Пугач (<i>Bubo bubo</i>)		+		
Сова вухата (<i>Asio otus</i>)	+			
Сова сіра (<i>Strix aluco</i>)		+		
Ряд Дрімлюгоподібні – <i>Caprimulgiformes</i>				
Дрімлюга (<i>Caprimulgus europaeus</i>)			+	
Ряд Одудоподібні – <i>Upuriformes</i>				
Одуд (<i>Upupa epops</i>)	+			
Ряд Дятлоподібні – <i>Piciformes</i>				
Крутиголовка (<i>Jynx torquilla</i>)				+
Жовна чорна (<i>Pryocopus martius</i>)			+	
Жовна зелена (<i>Picus viridis</i>)	+			
Жовна сіва (<i>P. canus</i>)	+			
Дятел звичайний (<i>Dendrocopos major</i>)		+		
Дятел середній (<i>D. medius</i>)		+		
Дятел білоспинний (<i>D. leucotos</i>)		+		
Дятел малий (<i>D. minor</i>)		+		
Ряд Горобцеподібні – <i>Passeriformes</i>				
Жайворонок лісовий (<i>Lullula arborea</i>)				+
Щеврик лісовий (<i>Anthus trivialis</i>)				+
Сорокопуд терновий (<i>Lanius collurio</i>)				+
Сорокопуд сірий (<i>L. excubitor</i>)				+
Омелюх (<i>Bombycilla garrullus</i>)				+
Волове очко (<i>Troglodytes troglodytes</i>)		+		
Тинівка лісова (<i>Prunella modularis</i>)			+	
Берестянка звичайна (<i>Hippolais icterina</i>)	+			+
Кропив'янка рябогруда (<i>Sylvia nisoria</i>)				+
Кропив'янка чорноголова (<i>Sylvia atricapilla</i>)	+			
Кропив'янка сіра (<i>S. communis</i>)				+
Кропив'янка прудка (<i>S. corruca</i>)				+
Вівчарик весняний (<i>Phyloscopus trochilus</i>)		+		
Вівчарик жовтобровий (<i>Ph. sibilatrix</i>)	+	+		
Вівчарик-ковалик (<i>Phylloscopus colibita</i>)		+		
Золотомушка жовточуба (<i>Regulus regulus</i>)			+	
Золотомушка червоночуба (<i>R. ingicapillus</i>)		+		
Мухоловка сіра (<i>Muscicapa striata</i>)				+
Вільшанка (<i>Erithacus rubecula</i>)	+			
Мухоловка білошия (<i>Ficedula albicollis</i>)	+	+		
Мухоловка строката (<i>F. hypoleuca</i>)	+	+		
Мухоловка мала (<i>F. porva</i>)	+	+		
Соловейко східний (<i>Luscinia luscinia</i>)		+		
Дрізд чорний (<i>Turdus merula</i>)	+	+		
Дрізд співочий (<i>T. philomelos</i>)	+			
Дрізд білобровий (<i>T. iliacus</i>)	+			
Чикотень (<i>T. pilaris</i>)				+
Дрізд-омелюх (<i>Turdus viscivorus</i>)			+	
Гаїчка-пухляк (<i>Parus montanus</i>)	+			
Синиця чорна (<i>Parus ater</i>)			+	
Синиця блакитна (<i>P. caeruleus</i>)		+		
Синиця велика (<i>Parus major</i>)	+	+		+
Синиця чубата (<i>P. cristatus</i>)	+			
Повзик (<i>Sitta europaea</i>)	+	+		
Підкоришник звичайний (<i>Certhia familiaris</i>)	+			

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Підкоришник короткопалий (<i>C. brachydactyla</i>)	+	+		
Зяблик (<i>Fringilla coelebs</i>)	+	+		
В'юрок (<i>Fringilla montegringilla</i>)				+
Щеврик (<i>Serinus serinus</i>)				+
Зеленяк (<i>Chloris chloris</i>)				+
Чиж (<i>Spinus spinus</i>)			+	
Щиглик (<i>Carduelis carduelis</i>)				+
Коноплянка (<i>Acanthis cannabina</i>)				+
Чечевиця (<i>Carpodacus erythrinus</i>)				+
Шишкар ялиновий (<i>Loxia curvirostra</i>)			+	
Снігур (<i>Pyrrhula pyrrhula</i>)			+	
Костогриз (<i>Coccothraustes coccothraustes</i>)		+		
Вівсянка звичайна (<i>Emberiza citrinella</i>)				+
Сойка (<i>Garrulus glandarius</i>)	+	+		
Сорока (<i>Pica pica</i>)				+
Крук (<i>Corvus corax</i>)				+
Горіхівка (<i>Nucifraga caryocatactes</i>)			+	
Грак (<i>Corvus frugilegus</i>)				+
Шпак звичайний (<i>Sturnus vulgaris</i>)	+			
Вивільга (<i>Oriolus oriolus</i>)	+	+		

У кронах дерев гніздиться більшість лісових птахів. Серед них осоїд, шуліка чорний, шуліка рудий, канюк звичайний, сорокопуд сірий, вивільга, зозуля звичайна та багато інших.

Значну кількість птахів становлять дуплогніздники: дятли, синиці, деякі сови, мухоловка строката, шпак звичайний та інші. Для них у ШНПП встановлюють штучні гніздів'я. Враховуючи значну санітарну роль цих птахів, працівники наукового відділу парку здійснюють загальний моніторинг дуплогніздників.

На землі влаштовують гнізда вівчарики, дрімлюга, орябок, тетерук та ряд інших. Кладки приховані у густій траві, під кущами, під стовбурами дерев переважно мішаних та листяних лісів із розвиненим підліском.

На території лісів Шацького національного природного парку переважають перелітні птахи, що становлять 64 % (57 видів), менш численними є осілі 35 % (31 вид) і кочові 13 % (12 видів).

На досліджуваній території із названих 89 видів потребують ретельної охорони пугач (*Bubo bubo*), лелека чорний (*Ciconia nigra*), шуліка рудий (*Milvus korschun*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), зміїд (*Circaetus ferox*), які занесені до Червоної книги України. Їхня чисельність у парку порівняно стабільна, проте низька.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Найбагатшими на пташине населення на території Шацького національного природного парку є ділянки широколистяного та мішаного лісу з добре вираженим лісовим підліском. Для збереження видової різноманітності лісової орнітофауни та збільшення чисельності рідкісних і зникаючих видів варто обмежити доступ рекреантів у літній період та ввести місячники тиші протягом травня–червня. Для приваблювання птахів у лісі потрібно збільшити чисельність штучних гніздівель та залишати у лісах старі дерева з дуплами для приваблення дуплогніздників.

Література

1. Микитюк А. Ю. Методические рекомендации по организации учёта птиц / ИВА-программа.– К.: УООП, 1997.– С. 3–31.
2. Птахи // Шацьке поозер'я: характеристика абіотичних і біотичних компонентів екосистем / За ред. Й. В. Царика.– Л.: Євросвіт, 2008.– С. 144–158.
3. Царик Й., Горбань І., Сребродольська Є. та ін. Сучасний стан зооценозів Західного Полісся // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол.– 2001.– Вип. 27.– С. 129–139.

Статтю подано до редколегії
22.01.2009 р.